

ИНСТИТУТ ЗА ФОЛКЛОР „МАРКО ЦЕПЕНКОВ“
“MARKO CERENKOV” INSTITUTE OF FOLKLORE

UDC 398

DOI <https://doi.org/10.55302/MF2282>

ISSN 2671-3993 (онлајн)

ISSN 0542-2108 (принт)

МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР

MACEDONIAN FOLKLORE

ГОДИНА LIII / YEAR LIII
БРОЈ 82 / VOLUME 82
СКОПЈЕ 2022 / SKOPJE 2022

МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР

Списание на ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Меѓународен уредувачки одбор

Кристина Димовска, главен и одговорен уредник (Република Северна Македонија)
Александра Кузман, секретар (Република Северна Македонија)
Зоранчо Малинов (Република Северна Македонија)
Ермис Лафазановски (Република Северна Македонија)
Весна Петреска (Република Северна Македонија)
Катерина Петровска-Кузманова (Република Северна Македонија)
Јасминка Ристовска Пиличкова (Република Северна Македонија)
Арманда Кодра-Хиса (Албанија)
Драгица Паниќ-Кашански (Босна и Херцеговина)
Јадранка Ѓорѓевиќ-Црнобрња (Србија)
Јоана Ренкас (Полска)
Мирјам Менцеј (Словенија)
Олга Пашина (Русија)
Рената Јамбрешиќ-Кириќ (Хрватска)

Адреса на издавачот

Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Ул. „Рузвелтова“ бр. 3, П. фах 319, 1000, Скопје, РС Македонија
Тел.: + 389 02 308 01 76; Факс: + 389 02 308 01 77
Email: ifmarkoepenkov@mt.net.mk, izfmarkoepenkov@gmail.com

MACEDONIAN FOLKLORE

Journal of the “Marko Cepenkov” Institute of Folklore, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

International Editorial Board

Kristina Dimovska, Editor-in-Chief (Republic of North Macedonia)
Aleksandra Kuzman, Secretary (Republic of North Macedonia)
Zorančo Malinov (Republic of North Macedonia)
Ermis Lafazanovski (Republic of North Macedonia)
Vesna Petreska (Republic of North Macedonia)
Katerina Petrovska-Kuzmanova (Republic of North Macedonia)
Jasminka Ristovska Piličkova (Republic of North Macedonia)
Armanda Kodra-Hysa (Albania)
Dragica Panić-Kašanski (Bosnia and Herzegovina)
Jadranka Đorđević-Crnobrnja (Serbia)
Joana Rękas (Poland)
Mirjam Mencej (Slovenia)
Olga Pashina (Russia)
Renata Jambrešić-Kirin (Croatia)

Address of the Publisher

“Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje
Str. “Ruzveltova” no. 3, POBox 319, 1000, Skopje, Republic of North Macedonia
Tel.: + 389 02 308 01 76; Fax: + 389 02 308 01 77
Email: ifmarkoepenkov@mt.net.mk, izfmarkoepenkov@gmail.com

Списанието излегува два пати годишно и трудовите се рецензирани.
The Journal is published twice a year and all papers are reviewed.

СОДРЖИНА

Обраќање на проф. д-р Катерина Петровска-Кузманова, претседателка на организацискиот одбор на Научниот симпозиум	7
Ана Витанова-Рингачева – Сказната низ призма на симболичкиот јазик и нејзината рецепција во современ контекст (изворен [оригинален] научен труд)	9
Александра Кузман – Записи за македонската чалгија низ градските архиви (изворен [оригинален] научен труд).....	31
Емилија Апостолова Чаловска – Современата состојба на преродбенските базилики во Македонија: предизвици и дилеми (изворен [оригинален] научен труд)	59
Маја Доновски Лукаревска – Антропологија на градскиот идентитет на Скопје: плоштад Македонија (стручен труд)	81
Тошо Чочороски – Фолклорот како туристичка анимација (стручен труд)	101
Трајан Ристовски – Обредноста поврзана со чинот на породувањето во традиционалната култура на Овчеполците (изворен [оригинален] научен труд).....	113
Вера Милошевска-Јосифовска – Новосоздадената фолклорна песна во популарната култура (прегледен труд)	135
Мелита Ивановска – Методологијата при изучувањето на народното пеење (преку критички осврт кон литературата) (прегледен труд)	149
Маријана Годоровска – Предизвиците на младите истражувачи на фолклорот во XXI век во Македонија (прегледен труд).....	161
Гордана Тасева-Илиевска – Обреди и песни поврзани со празнувањето на Ѓурѓовден во Пијанечко-Малешевскиот крај и во Радовишко Поле (прегледен труд)	173
Оливер Настовски – Користени методи во истражувањата на етномузикологот Боривоје Џимревски (научна белешка [кратко соопштение])	183
СТАТИИ	
Gerlinde Glaser – The cauldron - a powerful feminine symbol of regeneration, enlightenment and human destiny (Report Paper).....	191

Ана Јовковска – Архетипот на вештерката во колективната женска свест низ романот <i>Баба Јаџа снесе јајце</i> на Дубравка Угрешиќ (стручен труд)	209
Leni Frčkoska – The fairies: swinging between oppression and freedom (Original Paper)	225
Николинка Нолевска – Македонски и балкански митолошки и фолклорни мотиви за вампирот (изворен [оригинален] научен труд) 243	
Кристина Димовска – Хронотопот и народната мудрост во шест епски песни (изворен [оригинален] научен труд).....	253
Наде Костадиновска-Спасеновска – Наследувањето како форма на родова дискриминација (стручен труд)	275

СКАЗНАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА СИМБОЛИЧКИОТ ЈАЗИК И НЕЈЗИНАТА РЕЦЕПЦИЈА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

Ана Витанова-Рингачева
Филолошки факултет УГД, Штип
Датум на прием: 31.07.2022 г.

Апстракт: Аморални, морбидни, застрашувачки, примитивни, сурови и непедagoшки се најчестите квалификации што можат да се сретнат кога се зборува за сказната и за нејзината улога во растењето и во созревањето на децата. Во западниот свет сè повеќе се наметнува тезата за ретроградниот елемент во сказните и под лупа е ставена нејзината воспитно-педagoшка функција. Современиот пристап кон сказната, наметнат од недоволноупатените, доведе до потребата да се размислува за нејзина прохибиција и ревидирање на сказновидната нарација, во согласност со потребите на современите читатели-деца и родителите.

Дискусиите поттикнати од реакцијата на родителите дека децата читаат морбидни четива полни со насилство, страв и аморални сцени, ја наметна потребата од актуализација на психоаналитичкиот пристап. Фројд и неговите следбеници, сказните ги читаат како слика на потиснатите инфантилни и инцестуозни желби, а Јунг, пак, препознава ризница на архетипски слики, што доаѓаат од колективното несвесно – психичкиот слој што е заеднички за сите луѓе. Сказната претставува синтеза на сето искуство што го поминал човекот од неговиот архаичен предок, до денес. Сказната како симбол во себе содржи многу напластени слоеви: историски, религиски, магиски, психолошки, социјални, културни и сл. Сите тие постојано се поместувале, се комбинирале, доминирале еден над друг, се прилагодувале и се менувале. Сказната го допира философското и психолошкото разбирање на светот што го опкружува детето и младиот човек. Таа индиректно го претставува периодот на растење и созревање на детето (неговата потрага по индивидуалноста), притоа говорејќи за односите во семејството (мајка, татко, браќа, сестри), како и конфликтите што произлегуваат од тие односи. Дали сказната е „безбедна“ и „безопасна“ литература што му се нуди на детето, а тоа, пак, ја прифаќа безусловно?! Каков треба да биде нејзиниот третман од страна на науката и колкава е оправданоста на тврдењата дека е неопходно ревидирање?!

Клучни зборови: сказна, симболи, прохибиција, психоанализа, рецепција

Мислата на познатата англиска писателка Едит Несбит: „Ниту еден книжевен вид не претрпел таков прогон како сказната, но истовремено, ниеден книжевен вид не покажал таква нескротливост и неодолива виталност“, се чини најсоодветна за почеток на нашето

истражување. Сказната¹ е силно изградениот мост меѓу древната доба и современиот свет. Сказната е многугласна и многуслојна творба. Таа во себе ги носи гласовите и мислите на нашите предци, кои, со своето сфаќање за животот, природата и воопшто за светот, се обидуваат да се спознаат себе и она што ги опкружува. Таа претставува синтеза на сето искуство што човекот го поминал од неговиот архаичен предок до денес. Сказната, како симбол, во себе содржи многу напластени слоеви: историски, религиски, магиски, психолошки, социјален, културен и сл. Сите тие постојано се поместувале, се комбинирале, доминирале еден над друг, се прилагодувале и се менувале. Мари-Луиз фон Франц, најпознатата ученичка на Карл Густав Јунг, во знаменитата книга *Инијерџрејацијата на бајките*², цитирајќи го Адолф Бастиан, вели: „Човештвото поседува ризница од елементарни мисли, коишто не мигрираат, туку се дел од секој поединец и се појавуваат во различни варијанти во Индија, во Вавилон, па дури има примери на приказни до Јужното Море“ (Von Franz 2007: 20). Определени приказни тој ги нарекува „мисли на народот“, а неговиот концепт се приближува до Јунговата идеја за архетипот и за архетипските слики. Самата Фон Франц тврди дека сказните поврзани и интерпретирани меѓусебно, во основа претставуваат *транцендентален архетипски џоредок*. Сказната е дел од културата на секој народ, но и на човештвото воопшто. Таа ѝ е потребна на културата исто толку колку што и културата ѝ е неопходна на сказната, за да можат да си обезбедат непрекинат континуитет во времето.

Најголемиот број истражувачи (етнолози, антрополози, психоаналитичари, социолози) се согласни дека сказните содржат траги од древни прамотиви, што останале како симболи во колективната меморија на човечката цивилизација како целина. Истражувањата на Тајлор и на Ланг и пласирањето на познатата антрополошка теорија за потеклото на сказните, доведе до потврда на тезата за истородните мотиви во сказните, што постојат на сите точки каде што допрела човековата нога, без разлика колку просторно се

¹ Терминот *сказна*, одомаќинет во македонската фолклористика, а по угледот на руската и германската терминологија, го употребуваме синонимно на термините *бајка* и *волебна џриказна*. Терминот *бајка* е архаичен термин, кој постои многу одамна во словенските јазици, но во стручната литература се употребува дури во XVII век како ознака за „чудесна приказна“ или „приказна за неверојатни и чудесни настани, заснована на измислица и фантазија“. Видете: Н. Анастасова-Шкрињариќ. „Археологија“ на сказнајта (В. Прој – џалеонџолошко истражување на волебнијте џриказни. Во: В. Прој. 2011. *Историски корени на волебнајта џриказна*. Скопје: Македоника литера.

² M.-L. von Franz. 2007. *Interpretacija bajki*. Zagreb: Scarabeus-naklada.

оддалечени. „Сказните содржат елементи од обичниот живот, мотиви со магиско и митолошко потекло, реликти на ритуалите и обичаите, сексуални мотиви и симболи, но сите тие се ослободени од првобитното конкретно значење“ (Bošković-Stulli 2012: 285). Во согласност со тврдењата на најголемиот број истражувачи, сказната е една од најстарите форми на усното народно творештво и во неа се среќаваат фантастични ликови, сцени и настани. Таа поаѓа од „митолошкото разбирање на светот и е сликовито, во облека на разиграна имагинација, претставување на светот“ (Crnković 1980: 21). Во сказната, како книжевна форма, неизбежно доаѓа до мешање на земниот и надземниот свет, кои заедно коегзистираат и токму поради тоа ја прават сказната да биде посебна меѓу приказните. Паралелното постоење на реалното и надреалното не го збунува читателот, напротив, ја прави сказната четиво привлечно за читање и за децата и за возрасните: „Сказната ја красат: чудесното, волшебното и надреалното, што самото за себе зборува за нејзината посебност и зошто е таа најубава меѓу приказните и зошто многумина ја нарекуваат *кралица на ѝриказниѝе*“ (Pintarić 2008: 7).

Шелдон Кашдон во *Веѝѝеркаѝа мора да умре*, студија за тоа како сказните влијаат врз психологијата на децата (но и на возрасните), забележува дека владеат барем три општи заблуди поврзани за сказните. Првата е дека „сите сказни се напишани од браќата Грим, втората дека се пишувани за деца и третата дека нивната основна намена е да подучуваат на еден *несериозен, забавен начин*“ (Cashdon 1999: 3). Ваквите заблуди се провлекуваат и денес и создаваат разногласие во научниот свет за тоа кому му е наменета сказната и каква е навистина нејзината функција во растењето и во созревањето на најсензитивната група слушатели/читатели – децата. Сказната го допира философското и психолошкото сфаќање на светот што го опкружува детето и младиот човек. Таа индиректно го претставува периодот на растење и созревање на детето (неговата потрага по индивидуалноста), притоа говорејќи за односите во семејството (мајка, татко, браќа, сестри), како и за конфликтите што произлегуваат од тие односи. Типизираните ликови во сказните: царот, кралот, принцезата, таткото, мајката, најмалата сестра, најмалиот брат или, пак, семантичкиполните ликови, како што се: Пепелашка, Црвенкапа, Снежана, Трнорушка, Синобрадиот, се поларизирани ликови, исцртани црно-бело. Со тоа сказната му дава можност на детето да создаде своја првична слика за ликот, но и да одбере страна (двајцата лоши и едниот добар – брат или сестра) со која ќе се идентификува. Макс Лити укажува на истражувањето на Јозефина Билтс, посветено на четвртото издание на делото на Шарлота Билер, *Сказнаѝа и деѝѝкаѝа*

фантазија (1958), во кое дејството на бајката го толкува како своевиден приказ на процесот на созревање.

Во детската игра, како и во сказната, често доаѓа до промена на улогите (на пр.: меѓу децата и вештерката во „Јованче и Марика“), кои како и честите грабнувања (на пр., во сказната: „Златокоса“) укажуваат на промената на личноста и на преминот од еден степен на развој во друг (предучилишно дете/училишно дете, училишно дете/адолесцент, стапување во брак, мајчинство и сл.) Овој премин секогаш го следат проблеми, кои се манифестираат во вид на страшни сништа и фантазии за грабнување

(Лити 2017: 110–111).

Самиот процес на премин или иницијација е клучниот фокус на сказната, но начинот на кој детето учи за тоа е симболичен, а не буквален. Според Бетелхајм, настаните во сказните за детето стануваат вистински и важни преку симболичното значење што им го додава или што го наоѓа во нив. Според него, прашањето: „На кого сакам да личам?“ е клучното прашање за тоа која страна детето треба ја одбере. Тој зборува за сказната како сликовита претстава на внатрешниот свет на детето во кој се случува растењето, се развива егото, се стекнуваат идентитетот и мудроста. И самиот простор во кој се случува дејството во сказната (мрачната шума, високата планина, морето и слично) се всушност симболичните претстави на внатрешниот свет на личноста на детето во кој се случуваат конфликти и кризи низ кои мора да се помине на патот до зрелоста. Фактот дека настаните и ликовите во сказната ги симболизираат внатрешните душевни и психолошки процеси и судири не значи дека сказната нуди решение за нив, туку само дава благи наводи, а на читателот или на слушателот е одлуката дали ќе ги прифати или нема да ги прифати. Сеприсутноста на злото и неговата доминација е исто така карактеристика на сказните, но победата на доброто е врв на оптимизмот, што всушност постои како порака во секоја сказна. Во сказната отворено се зборува за: смртта, разделбата на децата од родителите, напуштањето, болестите, староста, омаловажувањето и дискриминацијата, потценувањето, борбата да се исполнат одредени очекувања и слично. Моделот на однесување на јунакот во сказната станува објект на кој детето му се воодушевува, има потреба да се идентификува со него и да го следи неговиот пример, да негува примарни чувства на емпатија и сосема несвесно и интуитивно да ја заземе правилната страна. Инфериорните деца се идентификуваат со грдото пајче, кое на крајот станува најубав лебед и со тоа сказната го поткрепува чувството на самодоверба кај детето, кое почнува да верува дека еден ден и нему ќе му се случи истото.

Во сказната се зборува со *заборавениот ѓзик на симболӣте*, односно, преку сликата на конкретните предмети и надворешните доживувања се претставува скриениот свет на внатрешните психички искуства. Она што во сказната изгледа како *каузален ѓтек на надворешни доживувања*, всушност стои, наместо скриените внатрешни доживувања

(Фром 2003: 29).

Светот на сказната е свет на причинско-последични текови. Времето и просторот постојано се испреплетуваат и наизменично се менуваат, ликовите се појавуваат, дел од нив исчезнуваат, па повторно се враќаат во нарацијата (како помошници или противници) за на крајот да победи доброто и јунакот да излезе како нов човек. Таквата сказна за детето совршено е: прифатлива, блиска, позната и разбирлива. Познатиот писател Џон Роналд Рул Толкин вели: „Меѓу сказната и детската душа постои некаква природна врска, како на пример меѓу детското тело и млекото“ (Толкин 1993: 41). Токму таа врска ја создава неприкосновената доминација на сказната над сите други уметности со кои детето се среќава во најмала возраст (музика, игра, цртање и сл.).

Сказната, како форма, може да се толкува од најразлични аспекти: фолклористички, етнографски, етнологски, историски, философско-теолошки, сказната како иницијациско патешествие, нејзината метафизичка димензија, психоаналитичкиот пристап и сл. Во обидот да се даде приближно прецизен одговор на многуте прашања што неминовно се отвораат, науката најпрво прибегнува кон психолошката интерпретација на сказните втемелена на психоаналитичкиот модел на Фројд од една страна и длабинската психоанализа на Јунг од друга страна. Бруно Бетелхајм со книгата *Смисла̄та и значе̄њето на бајките* и Мари-Луис фон Франц со делото *Инӣерӣе̄ӣација на бајките*, имаат дадено најголем придонес во застапувањето на Фројдовата и Јунговата теза. Според научниците, клучната функција на сказната е да го подготви детето за реалниот свет, кој, за разлика од домот во кој децата се опкружени со ѓубов, топлина и внимание, знае да биде суров, полн со злоба и неприфаќање. Таа примарна наивност што неминовно ја поседува детето, а се негува во домот како сигурно место, започнува да се менува тогаш кога детето, преку сказната, учи за вистинската слика и смисла на животот. Сказната го носи читателот во свет во кој јунакот мора да го напушти домот (најчесто не по своја вина), што во неговиот мисловен свет ја воведува сликата за злото и неговата сила (најчесто инкарнирано во ликот на лошата маќеа или лошиот очув), за, на крајот, по долга борба и поминување сериозни препреки (совладување на стравот), доброто да го победи злото. Јунакот го поминува своето иницијациско

патешествие со што созрева и е подготвен да влезе во новиот живот, во светот на возрасните. Тој пат се одвива пред очите на читателот-дете, но сказната, говорејќи со јазикот на симболот, прави детето да ги прима и да ги согледа пораките на близок начин за него: „Сказната е иницијацијата карта на патот на преднаучната психологија, наратив што зборува со јазикот на симболот“ (Zlatar 2007: 23).

Речиси секое дете ужива слушајќи ги приказните за Снежана, Пепелашка и Аурора, но за жал, овие бајки се далеку од она што било реално. Веќе знаеме за оригиналните бизарни и морничави верзии на приказните на браќата Грим и како тие претрпеле измени и адаптации за да бидат прифатливи за деца. Сепак, многу родители сметаат дека и понатаму нешто не е во ред со овие приказни, особено во време кога сите сме еднакви и кога треба да нема поделби по каква било основа. Во повеќето дискусии на родителите во врска со пораките што се пренесуваат преку сказните, се нотираат следните заклучоци: проблематична е сликата за женската убавина, која подразбира преслаба девојка со порцеланска кожа, мал број чевли, со крупни очи и црвен кармин; девојките можат да бидат спасени само од мажи, со што на мажот му се припишуваат натприродни моќи, а на жената ѝ се одзема индивидуалноста (принцот со чевличката ја зема Пепелашка за жена, принцот со бакнеж ја оживува Снежана и сл.); женските ликови се поврзани со домот, а чистењето и готвењето се нивните неприкосновени квалитети (Пепелашка чисти, Снежана готви и пере); негативните ликови во сказните најчесто се жени, кои се претставени како: зловни, љубоморни, алчни, лицемерни, фрустрирани и слично; ликот на маќеата е доминантен лик на лоша жена, која не ги прифаќа затекнатите деца, а своите ги фаворизира (се пласира тезата дека делумно, неприфаќањето на маќеата во реалноста, се должи на стереотипната слика за неа од сказните); „Живееја среќно до крајот на животот“ – завршна формула во бајките, која го потенцира бракот и создавањето семејство како крајна цел, итн. Колку е оправдано симболите во сказните да се толкуваат низ призмата на денешните машко-женски односи и да се дава неоснована критика за тоа?! Имено, традиционалната слика за машко-женските релации во сказните, всушност, е слика за дуалната поставеност на светот, што ги подразбира активниот и пасивниот принцип, коишто, пак, во хармонија, го даваат неопходниот баланс. Светот е поставен врз темелите на тој принцип, а аналогно на тоа и човекот има двојна природа: земна и небесна, првата – смртна, која е минлива, втората – која е бесмртна и вечна. Тие две постојано се среќаваат во длабочините на човековата психа, во: мислите, желбите, потребите, стравовите, каде што се случува борба за превласт на едната над другата природа.

Сказната е рефлексѓја на внатрешниот свет на личноста, вклучувајќи ја овде и личноста на детето, која има свои: емоции, стравови, очекувања. Децата ги доживуваат сцените бестелесно и апстрактно, без притоа да си создаваат слика за телесна дразба или болка. Универзалниот ѓзик на сказната ги учи децата на: значењето, смислата и силата на зборовите. Сказните изобилуваат со формули, сосема разбирливи за децата. Неодреденоста на просторот и времето („Си беше еднаш во едно далечно време“...) му најавува на читателот-дете дека преку сказната се напушта реалноста и се влегува во светот на имагинарното: *мене лага – шебе висѓина; и јас бев ѓтаму и јас видов* – се всушност волшебните формули за враќање назад во реалноста и за соочување со неа.

Дали сказната е „безбедна“ и „безопасна“ литература што му се нуди на детето, а тоа, пак, ја прифаќа безусловно?! И покрај погорепосочените ставови за сказните и нивното значење во развојот на личноста на детето, сепак новото време донесе нови дилеми. Современиот пристап кон сказната од недоволноупатените, доведе до потребата да се размислува за нејзина прохибиција и ревидирање, во согласност со потребите на современите читатели-деца. Аморални, морбидни, застрашувачки, примитивни, сурови и непедогошки се најчестите квалификации што можат да се сретнат денес, кога се зборува за сказната и за нејзината улога во растењето и во созревањето на децата. Насловите од типот: „Крв блика од лектирата на провоодделенците“ осамнаа во дневниот печат, со намера стручните лица од областа на фолклорот, педагозите, психолозите, социолозите, антрополозите, да бидат предизвикани на дебата за тоа, колку се соодветни содржините во сказните што децата ги слушаат од најрана возраст. Во западниот свет сè повеќе се наметнува тезата за ретроградниот елемент во сказната и под лупа е ставена нејзината воспитно-педогошка функција. Сказните беа прогласувани за четиво што е опасно за здравиот развој на детската психа и беа ставени на листата на непедогошки четива. Родителите и учителите беа исправени пред предизвикот како да им се објасни на децата сцената кога, полусестрите на Пепелашка, прибегнуваат кон ужасни постапки, едната си го сече палецот на стапалото, другата-петицата, а, пак, маќеата на Снежана е казнета на свадбата на паштерката да облече вжештени железни чизми и со нив да танцува дури не умре. Марика од сказната „Јованче и Марика“, за да се спаси, ја фрла лошата старица во печка бидејќи таа, пак, сакала да го гои Јованче, за да ѓ биде вкусна храна. Или, пак, сцената на волкот со расечен стомак во „Црвенкапа“ и секако една од најморбидните сцени во „Синобрадиот“, кој, во забранетата одаја, ги чува крвавите распарчени тела на убиените

девојки. Имајќи ги предвид вакапосочените секвенции од сказните, прашањето за нивната прохибиција, па и „инквизиција“ (Анастасова-Шкрињариќ 2011б: 12) и не е толку нелогично. Читателите се соочуваат со сцени и на забранети семејни и сексуални релации (таткото сака да се жени со ќерката, братот со сестрата, двајцата браќа или двете сестри имаат потреба да го/ја елиминираат најмалиот/најмалата, да им го земат и да им го уништат породот и сл). Пред повеќе од 30 години во хрватскиот печат (во загребски „Вјесник“), се појавува натпис „Сликовниците-страшила“ во кој, загрижен родител смета дека сказните од типот на Јованче и Марица, треба да се фрлат на буниште. И во тоа време Маја Бошковиќ-Стули, водечкото име на јужнословенскиот фолклор, организира дебата на тема: „Светот на бајките и детето“.

Сказните како *Црвенкаја*, *Снежана*, *Ивица* и *Марица* се преполни со убиства, сакатења, крв, отров, јадење деца и возрасни. Затоа овие загрижени и огорчени родители се залажуваат дека Гримовите и другите домашни застрашувачки сказни, веќе еднаш треба да се фрлат на буниште

(Bošković-Stulli 1983: 190).

Истражувањето изнесува на површина две сосема спротивставени гледишта: првото дека сказните се штетни четива, а второто дека и покрај тоа што сказните содржат морбидни секвенции, сепак детето не го доживува светот на сказната еднодимензионално (теза што ја застапува и самата Бошковиќ-Стули). Познатиот српски психолог и универзитетски професор Жарко Требјешанин укажува на истражувањето на Сали Годард Блајт³ во кое 25% од современите родители во Англија избегнуваат да им ги читаат на децата класичните сказни, како што е *Пејелашка*, од страв дека тие се „премногу мрачни“, дури и „политички некоректни“, допуштајќи штетни предрасуди и стереотипи (Требјешанин 2013: 28). Во друго истражување, повторно во Велика Британија, водено од Стив Хорсни, а на кое упатува Требјешанин, се покажало дека 20% од родителите не им читаат традиционални сказни на своите деца, туку некаква „пригодна современа приказна“. Повеќе од 50% од родителите сметаат дека сказните како: *Јованче и Марица*, *Снежана*, *Црвенкаја*, *Џек и волшебниот ѓрав* се штетни бидејќи содржат „грозни сцени“, коишто можат да бидат трауматични за децата. И самиот Хорсни заклучува: „... ние, како возрасни, сме во состојба да ја разбереме невиноста на

³ Види во: S. G. Blythe. 2011. *The Genius of Natural Childhood: Secrets of Thriving Children*. London: Hawthorn Press.

сказната, но едно петгодишно дете со богата фантазија тоа може да го разбере буквално“ (цит. спор. Требјешанин 2013: 35). Имајќи ги предвид ваквите резултати, Требјешанин спроведува емпириско пилот-истражување во Србија, а во кое се опфатени ставовите за сказните и за нивните психолошки, педагошки и социјализациски вредности, на родители од урбани и од рурални средини. Самото истражување ќе доведе до заклучок дека „одговорите на родителите се промислени, мудри, убави и свежи, родителите многу добро и луцидно ја сфаќаат суштината на сказната и точно умеат да ја проценат нејзината етичка и педагошка вредност“ (Требјешанин 2013: 37).

Дискусиите поттикнати од реакцијата на родителите дека нивните деца читаат морбидни четива полни со насилство, страв и аморални сцени, ја наметнаа потребата од поинаков научен пристап, кој се темели на психоанализата. Фројд и неговите следбеници, во сказните, гледаат израз на потиснатите инфантни и инцестуозни желби, а Јунг, во сказните, препознава ризница на архетипски слики, кои доаѓаат од колективното несвесно – психичкиот слој што е заеднички за сите луѓе. Децата во најраната возраст се слушатели на сказните, тие ги примаат содржините аудитивно, но и визуелно, преку илустрациите. Таквата аудио-визуелна информација во потсвеста на детето создава слики, коишто, во подоцнежните фази од развојот, стануваат контексти, тогаш кога детето ќе научи да чита. Во фазата кога детето е веќе описменето и чита самостојно, сказната го богати неговиот личен вокабулар, но и го носи до архаичните слоеви на јазикот во кој современото дете читајќи, на пример сказни на македонски јазик, учи за: разбој, вретено, боздоган и сл. Од социопсихолошки аспект, сказните најпрво ги учат децата да се соочат со сознанието дека секоја постапка носи некаква последица и дека одговорноста за тоа ја носи оној што ја спровел постапката. Црвенкапа запаѓа во неволја како резултат на сопствената постапка – да не го послуша советот на мајката. Исто така преку сказните детето учи дека не постојат проблеми што не можат да се решат и дека секој труд на крајот мора да даде плод. Преку сказните децата најрано ја согледуваат релацијата добро – зло, на суптилен начин, преку црно-белата слика на светот. Тие ги согледуваат нијансите на доброто и нијансите на злото. На индиректен начин учат дека најмногу односите меѓу луѓето се поставени на основа на реципроцитет – јунакот ќе ја заслужи раката на принцезата доколку исполни три тешки задачи. Сказните ги поттикнуваат децата на размислување, на критички однос кон ликовите, коишто не постапиле правилно, но и им даваат идеја како треба да се реши некој проблем: „Бројни научни истражувања покажуваат дека читањето сказни на децата од најрана возраст е

подеднакво важно за нивниот развој како и задоволувањето на нивните основни потреби: потребата за храна, одмор, љубов, здравје и сигурност“ (Radonić i Stričević 2009: 7). Децата едноставно ги разбираат, ги сакаат и ги доживуваат сказните само на начин својствен за нив. Во најмала возраст тие интуитивно ги доживуваат и ги примаат пораките зашто логичкото спознание во тој период целосно отсуствува. Затоа и децата не се прашуваат како воопшто Црвенкапа и нејзината баба можат да бидат цели извадени од стомакот на волкот. Едноставно, децата не ги забележуваат и не ги согледуваат деталите. Напротив, тие ја перципираат целата слика, во која доброто секогаш победува. Сказните на индиректен начин го учат детето дека е доблест да се биде добар, грижлив, емпатичен, храбар, скромн, а дека алчноста, злобата, љубомората и немањето свест за доброто, на крајот, секогаш се казнуваат.

Велиме, сказните не се само за деца и се прашуваме зошто и ние како возрасни се чувствуваме убаво додека им ги читаме на децата. Прашањето на Марк Жирард, поврзано со универзалниот успех на сказните денес, гласи: „Што прават денес во нашиот модерен свет самовилите, духовите, цуцињата? Како да го објасниме тоа што тие, нам, сè уште многу ни се допаѓаат“!? (Girard 2013: 9). Одговорот лежи во сознанието дека во секој возрасен човек живее и дише некогашното дете, кое, изгубено во мрачната шума (животот), ги подзаборавило вистинските вредности и убавините на животот. Кога, возрасниот човек, позитивно реагира на сказните, тоа е всушност интуитивната и несвесна реакција на детето во него. Еднодимензионалниот свет на сказната во психата на детето не се рефлектира како што се случува тоа во свеста на возрасниот човек. Децата пристапуваат кон сказната ослободени од принципот на рационалното. Тие инстинктивно се поведуваат по херојот во неа, го следат неговиот пат, го бодрат да успее во намерата, се радуваат и тагуваат заедно со него, на негова страна се. Крвката и наивна детска душа за којашто реалноста е сосема непозната и преполна со имагинарни суштества од кои треба да се чува, во сказните наоѓа ликови со кои се идентификува, се спријателува и со помош на кои го јакне сопственото Јас. Сказната го учи дека непознатиот јунак се стекнува со сила и со мудрост, коишто ќе го донесат до победата над злото, притоа стекнувајќи помошници во ликот на: животните, натприродните суштества, волшебници, самовили, цуциња и сл.

Најдоминантниот ефект што сказната го предизвикува е доживувањето, кое, пак, на едно повисоко ниво на свест гради еден сосема поинаков свет од реалниот. Имено, детето, кое е мало и незаштитено, честопати неразбрано од семејството или средината,

наоѓа свој близнак во сказните со кој се идентификува, за на крајот, почетните чувства да се заменат со чувство на: храброст, самоверба, бестрашност. Најголемата придобивка од читањето сказни е отворената можност да се воспостави неопходна рамнотежа меѓу: емоциите, задоволството и стравот. Соочувањето со стравот останува како сериозен предизвик дури и кај возрасните бидејќи тоа е природен одбранбен механизам што човекот го стекнал на патот на еволуцијата. Нашата потреба да читаме: црна хроника, приказни за убиства, татко што си ги убил децата, потребата на децата да гледаат хорор-филмови за да се соочат со стравот, кој безболно ќе се канализира, е всушност сосема природна состојба на соочување со стравот. Јунг, Бетелхајм и Фон Франц се на иста релација дека поистоветувањето на детето со јунакот и заедничкото доживување на настаните, предизвикува ефект на ослободување на психолошко ниво, што пак, од друга страна, придонесува за рехабилитација на личноста по соочувањето со одредени дилеми или реални проблеми. Во реалноста, дете што доживеало смрт на блиска личност (член на семејството, пријател и сл.) борејќи се со емоциите, наидува на сказната за Снежана или за Пепелашка, во кои, ликовите, по доживеаните загуби на едниот родител (мајката), минуваат низ тешки искушенија, но на крајот завршуваат среќно. Ликовите во сказните никогаш подробно не се опишуваат, но децата имаат механизам веднаш да почувствуваат и да се приклонат кон страната што природно ја одбираат, што самото за себе значи дека сказната ги поттикнува и ја развива и социјалната страна на личноста. Во светот на реалноста, доброто и злото не се разграничени јасно, правилата не се нецелосно етаблирани, додека во сказната, смета Бетелхајм, таа граница е поставена јасно, со тоа што доброто е секогаш наградено, а злото – казнето. Според Макс Лити, суровите казни во сказните никогаш не се прикажани конкретно, подробно, реалистички, грубо натуралистички, туку во согласност со поетиката на сказната, која е стилизирана и апстрактна: „Прикажаните сцени на насилство изгледаат безопасно, т.е. насилството е главно стилизирано и има тенденција да биде фантастично и тоа не може да биде имитирано реалистично“ (Peterlić 2000: 33). За децата казната е логична последица за несоодветното однесување на ликот. Сказната пред очите на читателот се одигрува на свесно и на несвесно ниво. Таа, на индиректен начин, го оформува и го јакне личниот идентитет на детето, вклучително и сексуалниот. Сказната му овозможува на детето да ги одживее сопствените искуства, емоции, да го спореди сопствениот поглед на свет со оној што му го претставува сказната. Преку читањето сказни, децата се соочуваат со чувството на страв, кое се канализира преку соочувањето со него.

Мотивот за смртта на биолошката мајка и доаѓањето на маќеата е еден од најдоминантните мотиви во светската сказна. Првичната емоција што се буди кај детето е секако стравот од одвојувањето на детето од мајката, базичен страв што детето го носи во себе, бидејќи од психолошки аспект до четвртата година од животот, мајката и детето се во симбиоза и функционираат како една личност. Загубата на мајката и нејзината замена со маќеата, како сцена од сказната, во свеста на детето создава слика за глорификација на мајчиниот лик и потреба тој лик бескрајно да се почитува и сака. Кралот е моќната фигура на татко и доминантен машки лик, кој природно е поставен антагонистички кон синот. Од аспект на психоанализата, машкиот потомок прави обид да го отстрани таткото и да ја намали неговата моќ. При обидот да го надмине раздорот, машкиот потомок „го гради своето суперего, кое се свртува кон правилата на општеството, кои, во патријархалната традиционална култура, повторно ги учи од и преку својот татко“ (Zlatar 2007: 100).

Сказната денес е подложна на различни пристапи и интерпретации: психолошки, историски, фолклористички, етнографски, антрополошки, феминистички⁴, сказната интерпретирана од родово-социјален и социокултурен аспект. Кога станува збор за „Црвенкапа“ и „Пепелашка“, познат е психоаналитичкиот пристап на Бетелхајм⁵ и неговата теза за разоткривање на сексуалната природа на личноста, а пак Хозе Марија Пласа, во „Пепелашка и сексуалната симболика на кристалното чевличе“, како централен дел од сказната што има силна сексуална алузија е губењето на чевличката и потрагата по нејзината сопственичка. Тоа што Бетелхајм во ликот на волкот, на пример, ги бара примитивните и несоцијалните страни на секое човечко суштество, црвената боја ја гледа како алузија на сексуалноста, а пак „Пепелашка“ ја чита низ призмата на Едиповиот комплекс, за основачот на германската критичка етнологија, Херман Баузингер, на пример, е целосно неприфатливо.

Баузингер е еден од најголемите противници, фолклорот да се толкува од аспект на психоанализата. Тој не го прифаќа психоаналитичкиот пристап на кој инсистира Бруно Бетелхајм и неговата идеја за раслојување на сказната и нејзино длабинско дешифрирање. Тој, како што вели Лидија Стојановиќ-Лафазановска, „... се обидува да ја врати слободата на бајката, која е осудена на пропаст во модерниот свет, токму благодарение на фрустрирачките

⁴ Види во: D. Haase. 2003. *Fairy Tales and Feminism: New Approaches*. Wayne State University Press.

⁵ https://www.researchgate.net/publication/322849230_MacedoContext_of_Woral...

анализи“ (Стојановик-Лафазановска 2012: 307). Тој смета дека при ваквата анализа сказната ќе ја изгуби својата оригиналност и во мислата на оној што ја чита ќе се трансформира во сосема друга приказна. Баузингер зборува за следните базични пристапи што треба да се применуваат при анализа на сказната: 1. страв и заминување, 2. болест и смрт, 3. свет на фантазија и реалност, 4. моралност и добра среќа (Стојановик-Лафазановска 2012; сп. Vausinger 2001). Можеби најмногу внимание заслужува ставот на Макс Лити, кој вели дека „сказната може да се интерпретира на различни нивоа и од сосема различни аспекти, бидејќи во неа човекот истовремено се обидува да излезе на крај со космосот, со својата околина и со самиот себе“ (Лити 2017: 112).

Меѓутоа, во т.н. „блогови“, денес актуелни на социјалните мрежи, во кои учествуваат родители, се праќаат апели да се заштитат децата од страшните и од морбидните содржини на сказните. Во дискусијата, мајката вели дека сказните се детски хорор, дека не им ги нуди на своите деца и дека оние сцени што се страшни, таа ги заменува со тезата дека таткото ги однел Јованче и Марика во шумата бидејќи биле непослушни. Каква штета прави родителот, кој, мислејќи дека го рехабилитира детето, всушност создава дополнителен конфликт и поттикнува страв. Детето кога ќе направи нешто што родителот ќе го оквалификува како чин на непослушност, кај него ќе се појави чувството на страв, дека поради таа своја несвесна и ненамерна постапка ќе биде избркано од дома и оставено во шумата во која го чека лошата вештерка.

Поттикнути од ваквите случувања, во текот на месеците мај и јуни 2022 година, направивме истражување за тоа, колку родителите им читаат сказни на своите деца, како и за влијанието на сказната врз емоционалниот свет на децата. Во истражувањето беа опфатени 151 родител од рурални и од урбани средини во Македонија, со различни професии и со различен степен на образование. Имено, истражувањето⁶ го направивме преку онлајн анкета, која содржеше 12 прашања упатени до родителите, поделени во три возрастни групи: 25 – 30 (6%), 30 – 35 (16,6%) и над 35 години (77,5%). Истражувањето ги даде следните резултати:

1.	Им читате ли сказни на Вашите деца?	ДА (94,7%)	НЕ (5,3%)		
----	-------------------------------------	---------------	--------------	--	--

⁶ https://docs.google.com/forms/d/1Po3LDtknjfJpK1GVJty8T_rIGfM7lQzhvc65s...

2.	Дали им измислувате сказни на Вашите деца?	ДА (79,5%)	НЕ (20,5%)		
3.	Има ли Вашето дете/ Имаат ли Вашите деца омилена сказна?	ИМА (81,5%)	НЕМА (11,3%)	НЕ ЗНАМ (7,3%)	
4	По читањето или по кажувањето сказни, дали разговарате со Вашето дете за содржината на сказните?	СЕКОГАШ (57,6%)	ПОНЕКОГАШ (41,1%)	НИКОГАШ (1,3%)	
5	Дали сметате дека сказните имаат едукативна и воспитна функција?	ИМА (94,7%)	НЕМА (2%)	НЕ ЗНАМ (3,3%)	
6	Дали сказните содржат сцени, за кои сметате дека го плашат Вашето дете?	ИМА, речиси во сите сказни (11,9%)	НЕМА (21,2%)	САМО ВО ДЕЛ ОД СКАЗНИТЕ (66,9%)	
7	Како му ги пренесувате сцените во сказните на Вашето дете за кои сметате дека се трауматични?	ГИ ПРЕ-СКОКНУВАМ (19,9%)	ГИ ВИДО-ИЗМЕНУВАМ (57,6%)	ГИ ПРЕНЕСУВАМ ВО ОРИГИНАЛ (22,5%)	

8	Дали реагира Вашето дете на сцени во кои се спомнува отстранување од домот, убивање, распарчување на тело, мачење и сл.?	ДА (83,4%)	НЕ (8,6%)	НЕ СУМ ЗАБЕЛЕ- ЖАЛ/ЗАБЕ- ЛЕЖАЛА (7,9%)	
9	Како реагира Вашето дете на посочените сцени од познатите сказни?	СО СТРАВ (9,9%)	РАЗМИСЛУВА И ПРАШУВА (83,4%)	НЕ РЕАГИРА НИКАКО (6,6%)	
10	Дали се согласувате со тврдењето дека читањето сказни ги созрева децата и ги подготвува за вистинските предизвици во животот?	ЦЕЛОСНО СЕ СОГЛАСУВАМ (57%)	ДЕЛУМНО СЕ СОГЛАСУ- ВАМ (41,1%)	ВООПШТО НЕ СЕ СОГЛАСУ- ВАМ (2%)	
11	Дали сметате дека сказните се „опасни четива“ што не треба да им се читаат на децата?	ДА (1,3%)	НЕ (82,8%)	НЕ СУМ СИГУРЕН/ СИГУРНА (15,9%)	
12	Дали сметате дека некои сказни треба да бидат забранети?	ДА (23,2%)	НЕ (27,8%)	НЕ СУМ СИГУРЕН/ СИГУРНА (20,5%)	ВОО- ПШТО НЕ СУМ РАЗМИ- СЛУВАЛ/ РАЗМИ- СЛУВА- ЛА ЗА ТОА

					(28,5%).
--	--	--	--	--	----------

Согледувајќи ги добиените резултати, истражувањето покажа дека 94,7% од родителите им читаат сказни на своите деца, 57,6 % од нив, по читањето разговараат со децата за содржината на сказната и пораката што ја носи таа. Она што е крајно позитивно, како добиен резултат, се 94,7% од родителите, кои сметаат дека сказните имаат едукативна и воспитна функција, наспроти незначителните 2% со негативен одговор. На прашањето за сцените во сказните што божем предизвикуваат страв кај децата, 66,9% одговорија дека само дел од сказните содржат такви сцени, наспроти 21,2%, кои сметаат дека нема такви сцени. Делот што предизвика посебно внимание кај нас се одговорите што се однесуваат на постапките на родителите кога, при читањето, ќе се соочат со сцени за коишто сметаат дека можат да бидат трауматични за своите деца, 83,4% од родителите одговорија дека нивните деца реагираат на сцени во кои се спомнува: отстранување од домот, мачење, сакатење, убиство, наспроти малиот процент (8,6%) на деца, кои воопшто не реагираат на таквите сцени. На прашањето за реакцијата на децата при соочувањето со посочените сцени, висок процент (83,4%) од децата реагираат на начин што размислуваат и прашуваат, 6,6% не реагираат никако, а само 9,9% покажуваат чувство на страв. Ваквите проценти ни даваат за право да констатираме дека само во изолирани случаи стравот е последица на соочувањето со трауматични сцени во сказните, наспроти сосема природната реакција на детето, да прашува и да бара логични одговори од родителите. Според Бетелхајм, детето сфаќа (иако возрасниот не го гледа тоа) дека сказната му се обраќа со симболичен јазик, а не со јазикот на стварноста. И затоа не треба да се прибегнува кон објаснување на сказните. Напротив, треба што повеќе да им се раскажува и да им се чита на децата. Бетелхајм предупредува дека, како возрасни, не можеме со сигурност да знаеме која сказна во кое време од растењето ќе биде значајна за детето. Тоа може самото дете да го одреди и да го манифестира како емоција што сказната ја предизвикува во неговите свест и потсвест. Кога станува збор, пак, за реакциите на родителите во такви ситуации, од приложената анкета видовме дека 57,6% од родителите прибегнуваат кон видоизменување на сцените, 19,9% воопшто не им ги пренесуваат на децата, а 22,5% ги пренесуваат во оригинал. Ова само покажува дека оправдани се реакциите на психолозите и социолозите, кои предупредуваат дека родителите прибегнуваат кон импровизации, коишто пак самите за себе можат да

направат многу поголема штета од самата сказна (примерот со „Јованче и Марика“ даден погоре во трудот). Менувањето на содржината, прилагодувањето или импровизациите се груби постапки на видоизменување и обезвреднување на сказната како симбол и нејзина трансформација во обична приказна за забава. Во 80-тите и во 90-тите години на минатиот век се појавуваат авторките: Анџела Картер, Вирџинија Хамилтон, Розмари Минард и др., кои прибегнуваат кон преработка на класичните сказни јакнејќи го феминистичкиот елемент, па создаваат ликови на силни и активни девојки, кои не зависат од раката на мажот и од неговата сила. Еден од најпознатите примери е сказната „Снежното дете“⁷ од Анџела Картер, авторска верзија на најпознатата светска сказна „Снежана и седумте џуџиња“. Картер е автор и на *Крвава̄та ода̄ја* (1979), книга со постмодерни обработки на сказните како жестока критика на прозападната пропаганда против класичните бајки⁸. Прашањето за тоа дали родителите сметаат дека читањето сказни ги созрева децата и ги подготвува за вистинските предизвици во животот, 57% од родителите одговориле дека целосно се согласуваат, 41,1% делумно и незначителни 2% воопшто не се согласуваат. И на крајот, анкетата ни ја потврдува тезата дека сказните што им се нудат на децата од најмала возраст, не се „опасни четива“. 82,8% не се согласуваат со овој епитет на сказните, 15,9% не се сигурни, а само 1,3% потврдуваат дека сказните се четива што не треба да им се читаат на децата.

Последното прашање од анкетата се однесува на дилемата дали некои сказни треба да бидат забранети. Овде всушност се покажа и најголема разновидност, но и приближување во одговорите. Имено 23,2% одговорија потврдно, 27,8% негираат, 20,5% не се сигурни, а највисоките 28,5% од одговорите се на родители, кои воопшто не размислувале за тоа. Од ова може да се заклучи дека родителите сосема свесно му пристапуваат на чинот на соочување на нивните деца со сказните, интуитивно знаат дека тоа се полезни четива за децата, а

⁷ <http://www.readingsjournal.net/wp-content/uploads/2015/04/Readings-Sawd.pdf...>

⁸ Денес сè поактуелни стануваат т.н. современи бајки, коишто, во суштина, се темелат на класичните бајки, се инспирирани од нив или се нивна верзија: *Крвава̄та ода̄ја* (1979) од Анџела Картер, *Си беше една жена која сакаше да ѓо убие дејше̄то на сосејка̄та* (2009) од Људмила Петрушевскаја, *Мојата мајка ме уби, мојот татако ме изеде: 40 нови бајки* (2010) од Кејт Бернхајмер, *Ориџиналнӣе народни ѓриказни и бајки на браќа̄та Грим* (2014) – преведено и уредено од Џек Зајлс, *Принџеза̄та-рејка* (2015) од Франц Хавиер фон Шонверт.

ги збунува прашањето за забранување на сказните и нивна прохибиција. Денешните родители растеле опкружени со волшебниот свет на сказните, прочитани или слушнати, го богателе својот умствен свет и израснале во зрели и здраворазумни личности.

Јазикот на сказната очигледно е меѓународниот јазик на човештвото од сите доби, раси и култури (Фон Франц 2007: 44). Светот на фантазијата, којшто подразбира специфични простор и време, е свет што како на филмска лента тече пред очите на детето додека тоа општи со сказната. Токму тука детето добива можност да направи несвесна споредба со сопственото искуство од тоа што го доживува во реалниот свет. Не смее да се заборави дека читањето сказни има длабока образовно-воспитна компонента, којашто го развива говорот на детето, го учи да биде активен слушател, а со тоа се богати неговиот когнитивен свет. Раскажувањето сказни е креативен чин на пресоздавање на изворниот текст на сказната од една страна, но и создавање посебна врска на близокост меѓу раскажувачот и публиката. Таа врска е клучна за да се зацврсти довербата и слушателот (детето) да му верува на раскажувачот, односно да се создаде момент во кој прашањето за вистинитоста на кажаното ќе биде излишно. Спротивната ситуација од оваа е читањето, кое самото за себе подразбира ограничување во рамки на текстот, којшто се испречува меѓу раскажувачот и слушателот и слободата во интерпретацијата, е целосно ограничена. Раскажувачите на сказните придонесуваат детето подобро да ги разбере сопствените чувства и самиот себе, да развива емпатија и да го разбере однесувањето на врсниците и на возрасните од својата средина. Во светот денес се применува т.н. библиотерапија со којашто се докажува силната терапевтска моќ на читањето како третман во лекувањето на сериозни психијатриски проблеми (психози, неврози, анксиозност и сл.). Владета Јеротиќ во книгата *Човекој и неговото идентитет*⁹, покрај другото, зборува и за сказните, за коишто е согласен дека и децата и возрасните, на еден интуитивен начин, подеднакво ги разбираат, сосема независно од нивното познавање на митологијата и психологијата. Тој вели дека додека ја слушаме сказната, силните стеги што го оградуваат нашето свесно од несвесно битие попуштаат и одамназаборавениот и делумнопотиснатиот свет на раното детство, одново се појавува пред нашите духовни очи и тоа наше несвесно, вака ослободено од вообичаените стеги, непосредно ги впира и ги сфаќа скриените цели и поуки на сказната.

⁹ <https://www.scribd.com/doc/116120555/Vladeta-Jerotic-Covek-i-Njegov-Identitet>

Непроценливо е влијанието на сказните врз децата и возрасните, вели Јеротиќ. Имено, тој потенцира дека сказната им е од драгоценa помош на децата, она што за возрасните е: театарот, читањето романи, кино и сл. Непријатните сцени во сказните, како што е привремениот триумф на злото, па дури и свирепоста, не ја намалуваат радоста, која ја предизвикува читањето. Напротив, психоаналитичарите го откриле парадоксалното чувство што се јавува кај слушателот или читателот, а кое го нарекуваат: *задоволство од стравот*. Стравот се доживува на реално-иреално тло и на овој начин, детето подобро се подготвува за доживување на некој реален страв во животот. Јеротиќ подвлекува дека педагошките принципи на воспитување во домот не би смееле да ги отфрлат сказните како најголемо богатство. Оплеменувањето на целата човечка личност, ублажувањето на јазот меѓу неговите свесни и несвесни принципи, запознавањето и помирувањето на нашето Јас со хаосот, но парадоксално и со хармонијата на нашето несвесно битие, се постигнува со уживањето во митовите и во сказните. Сказната извршила клучно влијание и во процесот на растење и на развој на детето бидејќи токму таа му помага полесно да ги согледа и да ги научи моралните и етички норми, на кои се темели однесувањето на човекот. Сказната ја дава на увид наједноставната слика за доброто и злото во која секогаш победува доброто, но до него не се стигнува по лесен и едноставен пат. Воспоставувањето на емоционалната рамнотежа кај детето се случува токму преку претставата за доброто и злото и идејата дека злото секогаш се казнува. Сказната не се преоптоварува со едно или со друго значење. Таа едноставно постои и со самото постоење, таа веќе значи.

Вреди да се потенцира фактот дека сказната е најбезбедниот терен на кој детето се подготвува да влезе во светот на возрасните. Таа го води детето низ лавиринтите што тешко се поминуваат, но на крајот среќата е неизбежна. Всушност, сказната му го покажува најбезбедниот пат на детето преку кој треба да се случи совладувањето на препреките, а тоа е патот на фантазијата. На тој пат децата се соочуваат со: стравот, загубата, разочарувањето, смртта. Тоа е патот што ги подготвува за вистинскиот живот, кој веќе еднаш тие ќе го доживеат заедно со јунакот од сказната со кој се поистоветуваат. Сказната е медиумот преку кој колективното несвесно комуницира со човекот, му ја пренесува сета мудрост што му припаѓа на човештвото уште од првиот ден на неговото постоење. Таа мудрост само се надоградувала, растела, се брусела, за денес да се конзервира во чиста и непроменета форма. Јохан Готфрид Хердер напишал круцијална мисла дека „детето на кое никогаш не му биле раскажани бајки, ќе

задржи во својата душа едно малечко поле, кое не може да се обработи и посеје во подоцнежните години“.¹⁰

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Анастасова-Шкрињариќ, Н. 2011а. *Фолклорни социјални фосили*. Скопје: Македоника литера.

Анастасова-Шкрињариќ, Н. 2011б. *Триножничкој на Цејенков и каучој на Фројд*. Скопје: Македоника литера.

Лити, М. 2017. „Европската сказна – форма и суштина“. *Фолклорологија*. Скопје: Табернакул.

Проп, В. 2011. *Историски корени на волшебнајта приказна*. Скопје: Македоника литера.

Стојановиќ-Лафазановска, Л. 2012. „Фолклорни наративни теории и нови практики“. *Филолошки студии*, 10/2, 303–311.

Толкин, Џ. Р. Р. 1993. *Дрво и лисј*. Београд: Српска књижевна задруга.

Требјешанин, Ж. 2013. „Педагошка вредност бајки – мишлење родителја колко и зашто савремена деца воле бајке“. Тематски зборник *Књижевност за деца и њена улога у васпитању и образовању деца школској узрасја*. Врање: Универзитет у Нишу, Учителски факултет у Врању, 28–38.

Фром, Е. 2003. *Заборавени језик*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Латинични изданија

Bettelheim, B. 2004. *Smisao i značenje bajki*. Cres: Poduzetništvo Jakić.

Blythe, S. G. 2011. *The Genius of Natural Childhood: Secrets of Thriving Children*. London: Hawthorn Press.

Bošković-Stulli, M. 1983. „Svijet bajke i dijete“. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.

Bošković-Stulli, M. 2012. *Bajka*. Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture, 1(2), 279–292.

Cashdon, S. 1999. *The Witch Must Die – How Fairy Tales Shape Our Lives*. N.Y: Basic Books.

Crnković, M. 1980. *Dječja književnost*. Priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.

¹⁰ <https://www.dw.com/mk/%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D1%> (цит. спор. К. Колбе)

Ана Витанова-Рингачева – *Сказна̄та низ ѓризма̄та на симболичкио̄т јазик...*

Girard, M. 2013. *Bajke braće Grimm – psihoanalitičko čitanje*. Zagreb: TIM press.

Haase, D. 2003. *Fairy Tales and Feminism: New Approaches*. Wayne State University Press.

Peterlić, A. 2000. *Osnove teorije filma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Pintarić, A. 2008. *Umjetničke bajke – teorija, pregled i interpretacije*. Osijek.

Radonić, M. & I. Stričević. 2009. *Rođeni za čitanje: promocija ranog glasnog čitanja djece od najranije dobi*. Paediatrica Croatica, 53, 7–11.

Von Franz, M. L. 2007. *Interpretacija bajki*. Zagreb: Scraheus-naklada.

Zlatar, M. 2007. *Novo čitanje bajke: arhetipsko, divlje, žensko*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Сајтографија

„Човекот и неговиот идентитет“
<https://www.scribd.com/doc/116120555/Vladeta-Jerotic-Covek-i-Njegov-Identitet> [Пристапено на 21.04.2022].

“Macedonian Cinderellas...”
https://www.researchgate.net/publication/322849230_Macedonian_Cinderellas_in_the_Context_of_World_Cultural [Пристапено на 22.04.2022].

„Магијата на бајките во пандемиско време“
<https://www.dw.com/mk/%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D1%98%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5/a-60376712>
[Пристапено на 05.05.2022].

THE STORY THROUGH THE PRISM OF THE SYMBOLIC LANGUAGE AND ITS RECEPTION IN THE MODERN CONTEXT

Ana Vitanova-Ringačeva
Faculty of Philology in Štip

Summary

Amoral, morbid, frightening, primitive, cruel and non-pedagogical are the most common qualifications that can be encountered when talking about the story and its role in the growth and maturation of children. In the Western world, the thesis about the retrograde element in fairy tales is increasingly being asserted and its educational and pedagogical function is being scrutinized. The modern approach

to the fairy tale, imposed by the uninformed, led to the need to think about its prohibition and revision of the fairy-tale narration, in accordance with the needs of modern readers-children and parents. Discussions fueled by parents' reaction to children reading morbid readings full of violence, fear and amoral scenes, imposed the need to update the psychoanalytic approach. Freud and his followers read the stories as an image of repressed infantile and incestuous desires, while Jung recognizes a treasure trove of archetypal images, which come from the collective unconscious – the psychic layer common to all people. The story represents a synthesis of all the experience that man has gone through since his archaic ancestor, until today. The fairy tale as a symbol contains many layered layers: historical, religious, magical, psychological, social, cultural, etc. All of them were constantly shifting, combining, dominating one another, adapting and changing. The story touches on the philosophical and psychological understanding of the world that surrounds the child and young people, it indirectly represents the period of growth and maturation of the child (his search for individuality), while talking about the relationships in the family (mother, father, brothers, sisters), as well as the conflicts arising from those relationships. Is the fairy tale “safe” and “harmless” literature that is offered to the child, and the child accepts it unconditionally?! What should be its treatment by science and what is the justification of the claims that revision is necessary?

**МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР
СПИСАНИЕ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ФОЛКЛОР
„МАРКО ЦЕПЕНКОВ“ – СКОПЈЕ**

За издавачот
Ермис Лафазановски, директор

Главен и одговорен уредник
Кристина Димовска

Секретар
Александра Кузман

Лектура
Лидија Тантуровска

Подготовка и печат
Винсент графика

Тираж: 300 примероци